

CULELE DIN GORJ

de IULIAN CĂMUI

Interesul istoric trezit de apariția în Muntenia și Oltenia a unor modeste construcții feudale fortificate, precum și caracteristicile lor arhitecturale, au polarizat de timpuriu atenția specialiștilor. Henri Focillon remarcă autentică personalitate a acestui gen de construcții : „iată ieșind din adâncul vremurilor capodopere anonime în care pulsează o viață misterioasă”. Legitimându-se cu denumirea de „cule”, acestea apar ca o veridică expresie a necesității de apărare împotriva amenințării ce apăsa asupra-le, a necesității micii boierimi, sărăcită de repetatele incursiuni ale cetelor prădănice de turci și în imposibilitatea de a întreține curți de pază, după modelul semenilor din Muntenia deținători ai fabuloaselor averi fanariote.

Apariția lor nu trebuie căutată, așa cum afirmau Iorga și Samurcași,¹ sub explicația unui import din Balcani – teză păcătuind prin omiterea unor realități ale arhitecturii românești – și lăsându-se furati de firul nomenclaturii balcanice. Folosirea unor clădiri de apărare etajate, este de îndepărtată tradiție, amintindu-ne de locuința-turn a dacilor. Continuitatea lor poate fi căutată în interferența caselor mici boierești din influență populară (așa-zisele cule de lemn de la Ercea, Stroești și casele întărite de la Voloiacu, Jirov), care, deși construite în secolul al XVIII-lea, pot apărea ca o continuare a construcțiilor de acest gen pe teritoriul țării noastre, (probabilitatea rezistenței în timp a materialului de construcție și situația materială a deținătorilor neputându-ne atesta o vechime mai mare de 200 ani) și arhitectura construcțiilor de apărare contemporane lor (donjonurile cetăților medievale ce împânzeau zona subcarpatică a Munteniei).

Afirmațiile multor cercetători, bazate pe impresiile lui Paul de Alep (1657–1658) care nu amintesc de nici o construcție înaltă pe teritoriul Olteniei,² sînt puse la îndoială de atestarea culei de la Măldărești (1516) („Ramuri” XXXI, 1939, martie-aprilie, p. 61).

Tot în această perioadă, pare să se cristalizeze și nomenclatura noului program, termenul „culă”) derivînd din turcescul Kule-turn în sens restrîns, în sens mai larg desemnînd orice clădire mai înaltă și orice casă țărănească mai impu-

nătoare cu posibilități de apărare.

Încercînd în materialul de față să analizăm aceste construcții care există sau au existat pe teritoriul județului Gorj dăm șansa cititorului, unei mai bune cunoașteri a istoriei acestor meleaguri, a locuitorilor acestui pămînt.

CULA DE LA CURTIȘOARA

Situată la 10 km de municipiul Tîrgu-Jiu, pe drumul național Tîrgu-Jiu – Petroșani, cula de la Curtișoara cunoscută și sub numele de cula Cornoiu a fost construită încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea și a fost lăsată moștenire de Radu Pițescu (bătrîn și fără copii), logofătului Cornea din Tîrgu-Jiu (1785), împreună cu toată averea.

Transformările suferite de-a lungul anilor nu au alterat prea mult forma arhitecturală a clădirii. Astfel, deși în anul 1840 acoperișul din șindriță cu streșini de peste un stînjien, este înlocuit cu unul mai coborît și o streășină mai îngustă și sînt lărgite ferestrele (1880), în 1966–1968 prin amenajarea în jurul acestei construcții a Muzeului etnografic în aer liber se revine la forma inițială redobîndindu-și caracteristicile inițiale. Compusă din parter și două etaje, cula răspundea la începutul secolului XX tuturor exigențelor de confort ale familiei care și-a stabilit aici reședința.

Paralel se compune din două beciuri, unul spre apus cu intrare directă din exterior care servea și pentru introducerea butoaielor și în caz de nevoie a vitelor și altul cu intrare dintr-un mic vestibul în care se afla și scara de acces la etaj. În acest al doilea beci pe latura dinspre nord se afla o fîntînă folosită îndeosebi în cazul unui asediu prelungit. Ambele intrări prezintă uși masive din stejar ferecate printr-o birnă de lemn așezată de-a curmezișul. Tot aici se află o micuță cămăruță ce servea depozitării uneltelor agricole.

Ajungînd la etajul întîi, pe o scară masivă de stejar ce dă într-o tindă se pătrunde într-o cameră mare de locuit, din care apoi se intră în altele două mai mici și printr-o săliță se face legătura cu vechiul grup sanitar. Tot din tindă se intră și în baia amenajată se pare la începutul acestui secol și care la origine a servit ca depozit.

La etajul al doilea se ajunge direct în pridvorul cuiei, ce oferă vizitatorului o frumoasă priveliște a împrejurimilor.

Acest ultim etaj se compune ca și cel anterior din trei încăperi ; una mai mare și două mai mici.

Exteriorul simplu, lipsit de orice ornamentație, străbătut de metereze înguste și înalte dau culei un caracter de adevărată fortificație. În apropierea culei se află o biserică paraclis de zid datată 7237 (1729)⁴ și o serie de obiective de arhitectură populară românească cu un bogat inventar de obiecte reprezentative pentru zona etnografică a Gorjului.

CULA DIN GROȘERIA

Așezată pe povârnișul unui deal ce domină Valea Groșerea și Valea Gilortului, cula are trei nivele, ultimul fiind prevăzut cu un foișor pe latura de sud și un balcon pe laturile est și nord. A aparținut lui Costache Săvoiu zis Surcel și soției sale Ecaterina născută Frumușanu, și a fost dată de zestre fiicei lor Elena căsătorită cu Achil Crăsnaru în octombrie 1796. Se pare că ar fi fost construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și este cunoscută sub denumirea de „cula lui Cocos Crăsnaru” care este tatăl mamei lui Crăsnaru.⁵

În 1801 construcția a fost prădată și incendiată de turci, iar în urma cutremurului din 1898 a fost distrusă din nou. De fiecare dată însă a fost refăcută. Părăsită o perioadă îndelungată de timp clădirea a fost restaurată prin grija D.M.I. în 1966, păstrându-i-se forma originală. În tradiție se vorbește de existența unui tunel subteran prin care se puteau aduce întăriri și provizii în caz de nevoie.

Intrarea în culă se face printr-o ușă masivă de stejar (ce poate fi zăvorâtă în caz de nevoie), într-un mic vestibul din care se poate intra în beci prin coborîrea câtorva trepte și totodată se poate urca la etaj pe o scară masivă de lemn.

La etajul întâi se află o cameră folosită ca sufragerie și loc de pregătit masa, precum și două mici cămăruțe folosite ca depozite. Etajul al doilea la care se ajunge pe o scară de lemn ce dă într-un foișor, se compune dintr-o cameră ce servea drept dormitor. De dimensiuni mai mici decât Cula de la Curitșoara, Cula din Groșerea a avut la început rol de veghe, refugiu și apărare, iar ulterior prin transformările efectuate (construirea de sobe), și de locuință.

Actual în culă funcționează un muzeu etnografic aflat sub îngrijirea Școlii generale din Groșerea.

ȚULA DIN ȘIACU

Construcția a fost începută în 1818 de boiernașul Răducan Cioabă. După moartea acestuia, soția sa Zoița s-a recăsătorit cu Marin Chintescu, acesta fiind cel care a terminat cula în anul 1822.

Fiind moștenită în exclusivitate de parte femeiască, clădirea ia diverse denumiri. Stanca Chintescu fiica lui Marin și a Zoiței moștenind cula se căsătorește cu boierul Grecescu dînd astfel denumirea de „Cula Grecescu”, iar fiica lor Maria primind-o ca zestre și căsătorindu-se cu Dinu Bălțeanu lasă ultimul titlu de proprietate asupra culei. Ultima proprietate a fost Aritia Bălțeanu căsătorită de mai multe ori, ultima dată cu Grigore Cartianu – Gorj.

La fel ca și cula din Groșerea, și aceasta are trei nivele și a avut la origine rol în exclusivitate de veghe, refugiu și apărare. Intrarea se face printr-o ușă de scîndură (cea originală nu mai există) care dă într-un vestibul în care se află scara de acces la etaj. Din vestibul se intră în față într-un beci ce adăpostea proviziile. La etajul întâi, urcînd pe scară se pătrunde într-o mică săliță cu acces într-o cameră de locuit care probabil în prima fază a avut o formă dreptunghiulară și o mică anexă pentru depozitare, astăzi peretele dintre cele două încăperi fiind desființat. La etajul al doilea se află pridvorul și o încăpere de formă dreptunghiulară ce a servit ca dormitor. Toate laturile sînt perforate de metereze prin care se putea trage la nevoie.

CULA DIN GLOGOVA

Situată pe malul stîng al Motrului, înconjurată de arbori bătrîni, cula din Glogova nu s-a bucurat prea mult de atenția specialiștilor. Considerată de mulți drept o casă întărită, clădirea dezmințe la o cercetare mai atentă această apreciere.⁶

Tehnica construcției vizibilă la interior arată două etape distincte : prima, pe care tradiția o atribuie lui Necula Glogoveanu (sec. XVII) e constituită din beciul a cărui vechime pare să se piardă în negura vremurilor, existența boierilor Glogoveni încă din secolul al XIV-lea justificîndu-ne acest lucru.

Situat la nivelul solului, beciul este o construcție masivă din piatră și cărămidă în asize alternante în ziduri de peste un metru grosime.

Scara de acces la etaj era exterioară, aflându-se în porțiunea retrasă, dinspre sud-vest, unde se constată în prezent existența a două ziduri paralele, unul interior și unul exterior care dublează pe primul și corespunde adausurilor din secolul al XVIII-lea. Existența unei scări exterioare la clădirea Glogovenilor constituia un mare neajuns. În această situație, necesitatea unei scări interioare pare justificată, locul ei putînd să fi fost în spațiul din mijlocul beciului, în porțiunea ce nu are boltă ci tavan drept de lemn. Restaurînd casa la începutul secolului al XVIII-lea Matei Glogoveanu sau fiul său Ioniță regularizează planul culei și îl măresc, desființînd vechea scară și înlocuind-o cu cea actuală de sub cerdac. Părțile adăugate în această perioadă se recunosc ușor, avînd ziduri mult mai subțiri, printre cărămizile de tip nou văzîndu-se și destule cărămizi de tip vechi, dovadă că zidarii au folosit și cărămizile rezultate prin demolarea caturilor superioare.⁷

Etajul este puternic marcat de existența cerdacului, din care se intră într-o sală spațioasă din care se accede spre cele cinci odăi, cîte două de fiecare parte și una spre spatele clădirii. Între cele două odăi dinspre stînga se trece pe sub o arcadă, într-o săluță ce duce spre latrină. Numeroasele guri de tragere ale beciului atestă pronunțatul caracter de apărare al culei. Restaurarea făcută de Ghe. Vernescu la sfîrșitul secolului al XIX-lea impunea ca o necesitate a confortului mărirea ferestrelor, alterînd caracterul de locuință fortificată. Tradiția amintește de existența unor subterane ce făceau legătura între culă și biserica paraclis din apropiere și dintre culă și un lămiș din apropierea Motrului, subterane folosite în cazul unui asediu prelungit.

CULE DISPĂRUTE : CULA DIN BĂLEȘTI

A aparținut probabil unor descendenți din neamul Bujorenilor. Amplasată la sud-vest de satul Bălești, la o depărtare de circa o sută de metri de șoseaua Tirgu-Jiu – Motru, cula se pare a fi fost construită la începutul secolului al XIX-lea, avînd rolul de veghe, semnalizare și refugiu, construcția fiind compusă din trei nivele.

CULA DIN BORĂSCU

Construită pe la 1770 de către Costache Săvoiu zis Surcel, cula a avut rolul de refugiu și apărare. Construcția era amplasată pe malul drept al pârului Borăscu, în partea de vest a satului. Împreună cu ansamblul gospodăresc al familiei (Conac, dependințe, magazii, grajduri) a fost împrejmuită cu ziduri înalte cu multe metereze. Accesul între aceste ziduri se făcea pe o poartă de lemn bine ferecată ce avea în față un pod mobil ce se ridica în caz de nevoie. Locuitorii satului se refugiau deseori în incinta fortificației pentru a se apăra de jefuitori. Cula avea trei nivele, ultimul fiind prevăzut cu pridvor pe latura de nord și cu un balcon din lemn pe cea de est.

CULA DIN LUPOAIA

Ridicată pe la 1750 de Costache Săvoiu zis Surcel, a fost folosită pînă către anii 1860–1870 cînd Costache Săvoiu a zidit alături de ea o spațioasă casă cu etaj. Era situată pe malul stîng al Motrului, la nord-est de Lupoia și a fost demolată în anul 1953 fiind foarte avariată. Cula a avut rol de refugiu și apărare.

CULA DIN MUSCULEȘTI

Situată pe malul stîng al Gilortului, în partea de nord a satului Mateiești, cula a fost construită de Constantin Moscu pe la 1760–1770, avînd caracter de apărare, refugiu și locuință, construcția fiind ridicată pe trei nivele. În 1801 a fost arsă de cîrjalii fiind refăcută de Barbu și Ioniță Moscu. În 1932 cula a fost părăsită de ultimul său proprietar și începînd să se distrugă a fost demolată din ordinul primăriei în 1942.

CULA DE LA POLATA

Alexandru Ștefulescu în „Gorjul istoric și pitoresc” o localizează la capătul dinspre nord-vest al orașului Tîrgu-Jiu. Se pare că a avut patru nivele îndeplinind funcțiile observației și

de semnalizare, avînd vizibilitate spre culele din Roşia-Jiu, Poiana, Rovinari, Slobozia şi Tămăşeşti. Aşezarea ei în satul Polata oît şi necesitatea ei este justificată prin prezenţa în acest sat a Buzeştilor (cula se mai numea şi a „Buzeştilor“).

CULA DIN POIANA

Situată pe un platou înalt în partea de răsărit a satului Poiana, cula avea rolul de veghe, refugiu şi apărare. Se presupune că ar fi fost construită de Dobre Sîrbu, însă denumirea sub care s-a păstrat în tradiţia orală şi în documentele vremii, este de „Cula Poenarilor”, denumire care se datorează lui Dincă Poenaru descendent a lui Dragotă din Poiana care a refăcut clădirea în timpul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu. Cula avea patru nivele, avînd legături de vizibilitate cu culele din Rovinari, Polata, Fărcăşeşti. Pridvorul era sprijinit pe coloane masive de zidărie, iar acoperişul avea lucarne pe unde se putea privi în împrejurimi fără a fi observat.

CULA DIN POIANA DE VALE

Păstrată de tradiţia orală ca existenţă şi datare. Se presupune că ar fi fost construită pe la 1805, avînd trei nivele şi fiind situată la nord-est de satul Poiana. A avut rolul de refugiu şi apărare. Ctitor cunoscut, Carabatescu.

CULA DIN POJOGENI 1

Această culă a aparţinut postelnicului Ion Scrădeanu zis şi Prună şi se pare că ar fi fost construită în prima jumătate a secolului al XVIII-lea în timpul ocupaţiei Olteniei de către austrieci. Construcţia a avut patru nivele, ultimul fiind un foişor cu vizibilitate pe toate laturile, cula avînd un caracter de veghe, refugiu, apărare şi alarmă. În 1801 cîrjaţii au incendiat-o, iar în 1838 cutremurul a surpat ultimul nivel. În 1906 a ars ca urmare a unui incendiu provocat de un trăznet şi lipsită de îngrijire s-a distrus.

CULA DIN POJOGENI 2

Ce-a de-a doua culă din Pojogeni se află în partea opusă primeia, în mahalaua Valea Rea, la nord-est de sat. A aparținut familiei N. Dobrotescu și a fost construită la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Făcînd parte dintr-un ansamblu gospodăresc, construcția a avut la început un caracter de refugiu și apărare și mai târziu prin amenajările interioare ce s-au făcut a servit ca locuință. S-a asemănat întrucîtva cu cea a Scrădenilor prin aceea că foișorul ultimului nivel permitea o vizibilitate pe toate laturile.

CULA DE LA ROVINARI

Culă de veghe, semnalizare și alarmă, construită pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, a aparținut lui Toma Rovinaru, iar la începutul secolului al XIX-lea era locuită de soția lui Constantin Rovinaru, Zoîța Cîrlătoaia. Avea patru nivele, ultimul fiind un foișor deschis care permitea o bună vizibilitate. Era situată în partea de nord-vest a satului Rovinari cum la o sută de metri de șosea, pe un mameion din actualul cimitir. În anul 1908 se mai puteau vedea circa zece metri înălțime din ziduri, astăzi urmele construcției au dispărut.

CULA DE LA SLOBOZIA

Se afla la vest de satul Slobozia, pe malul râului Sușița, avînd patru nivele și îndeplinind funcțiile de veghe, refugiu și apărare. Alexandru Ștefulescu ne-o amintește ca legată istoric de revoluția lui Tudor Vladimirescu, cînd, pe această culă s-a ridicat steag alb, semn că turcii au încetat măcelul împotriva acelor care erau bănuți de a fi participat la revoluție.⁸ Anul construcției nu se cunoaște și nici ctitorii ei. Se cunoaște doar că a fost foarte mare și unul din proprietari a fost un oarecare Peștenaru de unde i-ar fi rămas și numele.

CULA DIN STEIC

Despre această culă ne-au rămas foarte puține date. Se pare că la fel ca și cula din Borăscu și aceasta a făcut parte din-

tr-un ansamblu gospodăresc, tradiția orală amintind-o ca pe o construcție foarte puternică, foarte înaltă, îndeplinind funcția de refugiu și apărare. Locul de amplasare este în partea de nord-est de cătunul Steic, pe dealul Viilor. Nu se cunoaște anul construcției și nici al dispariției. Se cunoaște doar unul din proprietari, pe nume Clineanu.

CULA DE LA TĂMĂȘEȘTI

A fost așezată la sud de satul Tămășești, în apropierea satului Ceauru-Nou. Din informațiile orale rezultă că a avut patru nivele. Avea legături de vizibilitate cu cea din Polata, Poiana, Rovinari și Slobozia. Nu se cunosc ctitorii și nici anul construcției. Se pare că a fost o culă de curte.

CULA DIN GROȘEREA (DISPARUTA)

Este amintită de Alexandru Ștefulescu ca parținând familiei Popescu-Groșereanu. Se afla în apropierea culei lui Cocoș Crăsnaru.⁹

PRETINSE CULE : CULA DIN LARGA

Cunoscută și sub numele de cula lui Ion C. Săvoiu. Nu se știe precis anul construcției, însă elementele decorative asemănătoare cu cele ale bisericii de lemn din apropiere ne sugerează datarea ei prin deceniul al treilea al secolului trecut. Construcția este în întregime din lemn. Este importantă prin faptul că sistemul constructiv cît și materialul constructiv atestă continuitatea în timp a culelor așa cum am amintit mai sus.¹⁰

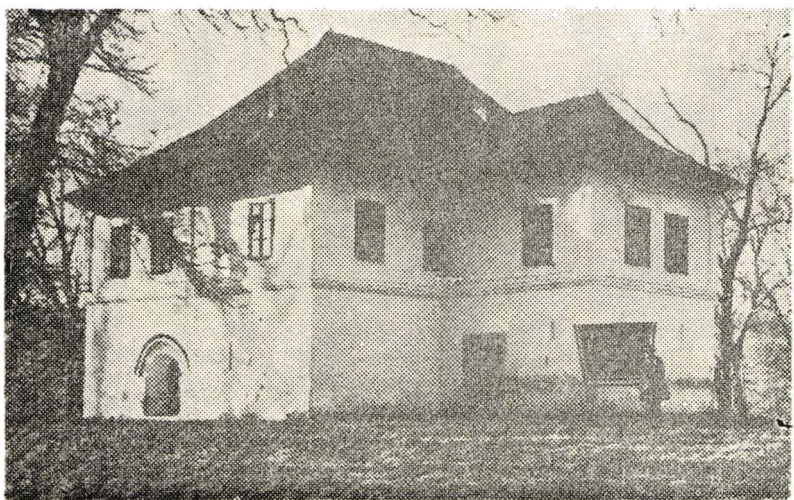
1. ATANASESCU IANCU, VALERIU GRAMA, „Culele din Oltenia“ Ed. Scrisul Românesc, Craiova 1974.
2. RADU și SARMIZA CREȚEANU, „Culele din România“, Ed. Meridiane Al. Tzigara — Samurcași „Arta în România“ — Convorbiri literare XII (1907) nr. 1 (ianuarie).
- 2 Paul de Alep „Călători străini despre Țările Române“ Vol. VI ed. Științifică și enciclopedică, București, 1976 p. 118.
- 3 Radu și Sarmiza Crețeanu „Culele din România“ Ed. Meridiane București 1969, p. 21.
- 4 Atanasescu Iancu, Valeriu Grama „Culele din Oltenia“. Ed. Scrisul Românesc ; Craiova 1974, p. 84—85.
- 5 Idem. pag. 85.
- 6 Cămui Iulian „O culă oltenească cu caracteristici originale în zona Gorjului“ — Arhitectura nr. 1/1979, p. 68
- 7 Radu și Sarmiza Crețeanu op. cit. p. 18.
- 8 Alexandru Ștefulescu „Istoria Țirgu-Jiului“ ed. Miloșescu, Țirgu-Jiu 1906. p. 50.
- 9 Radu și Sarmiza Crețeanu Op. cit. p. 31.
- 10 Atanasescu Iancu, Valeriu Grama op. cit. p. 151.

BIBLIOGRAFIE

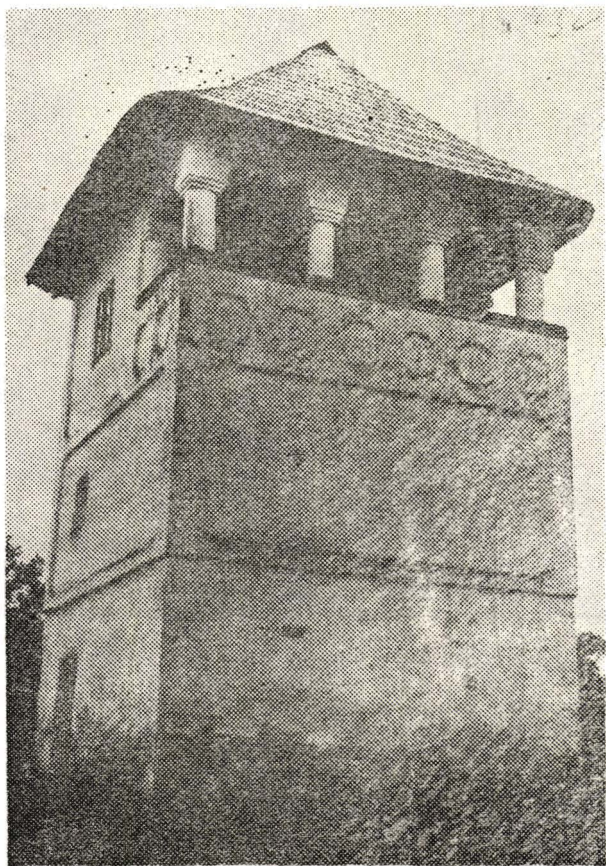
6. PAUL DE ALEP, „Călătorii străini despre Țările Române“ vol. VI București 1969.
3. ȘTEFULESCU ALEXANDRU, „Istoria Țirgu-Jiului“, Ed. N.D. Miloșescu Țirgu-Jiu 1906.
4. GHICA BUDEȘTI, „Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia“. Vol. IV B.C.M.I. XXIX 1936.
5. ȘTEFULESCU ALEXANDRU, Gorjul istoric și pitoresc, tipografia N.D. Miloșescu, Țirgu-Jiu, 1906.
ed. Științifică și enciclopedică, București, 1976.
7. CAMUI IULIAN, „O culă oltenească cu caracteristici originale în zona Gorjului“, Arhitectura nr. 1/1979.
8. IONESCU GRIGORE, „Istoria arhitecturii în România“ vol. II București 1965.
9. CREȚEANU RADU, „monumente și muzee“, Culele și casele întărite de pe Valea Motrului — vol. I/1958.

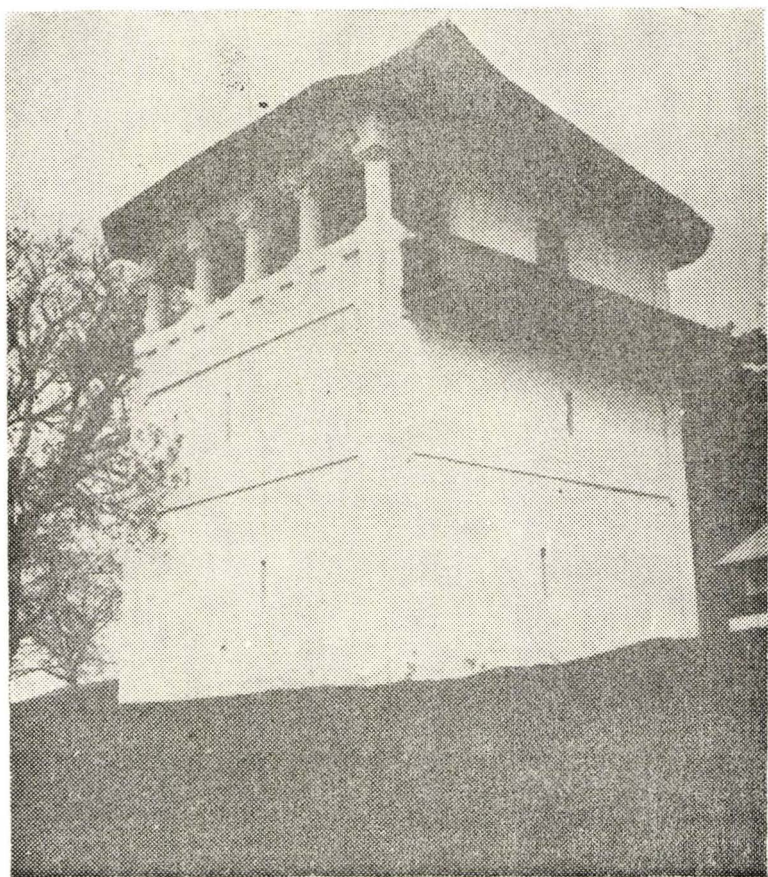
Cula din Curtișoara

Cula din Glogova

Cula din Șiacu

Cula de la Groșerea